

Çanakkale/Geyikli Olayları

Demokrat Parti Dönemi Çanakkale/Geyikli Olayları.

II. Dünya Savaşı sonrasında Sovyet Rusya'nın Türkiye'ye yönelik toprak talepleri, Türk dış politikasında önemli bir kırılma meydana getirmiştir. Türkiye'nin güvenliğini sağlamak amacıyla başta İngiltere ve ABD olmak üzere Batılı devletlerle yakınlaşmaya çalışması, demokratik adımların atılmasını sağlamıştır. II. Dünya Savaşı'nın getirdiği ağır ekonomik ve sosyal koşullar nedeniyle ülke içinde yaşanan sıkıntıların toplumda yarattığı değişim ve demokrasi talepleri sonunda, çok partili demokratik hayata geçilmiştir. 1946 yılında yapılan genel seçimlere ilk defa birden fazla siyasi parti katılmış, 1946 yılında kurulan Demokrat Parti (DP), TBMM'de temsil edilme hakkı kazanmıştır.

14 Mayıs 1950 tarihinde yapılan seçimler sonunda DP büyük bir oy oranı ile iktidara gelmiş, 27 yıllık Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) iktidarı sona ermiştir. İsmet İnönü ve CHP'nin gösterdiği demokratik olgunluk, iktidar değişiminin sıkıntısız bir şekilde gerçekleşmesini sağlamıştır. Muhalefette iken savunduğu demokratikleşme ve özgürleşme adımlarını atmakta tereddüt eden DP iktidarı, kısa sürede basına ve muhalefete karşı baskı politikası izlemeye başlamıştır. 1954 seçimlerinde oyunu artıran DP'nin, basın ve muhalefetle sağlıklı bir ilişki kuramaması siyasi tansiyonun yükselmesine neden olmuştur.

1957 seçimleri sonunda ortaya çıkan oy oranları, hem iktidarı hem de muhalefeti memnun etmemiştir. DP, iktidar gücünü tekrar kazanmakla birlikte ilk defa oy kaybına uğramış, muhalefet partileri de toplamda iktidar partisinden daha fazla oy aldıkları halde, iktidara gelememenin hayal kırıklığını yaşamıştır. Seçim sonrasında muhalefet cephesinde oluşturulan güç birliğine karşılık iktidarın Vatan Cephesi kurarak karşılık vermesi siyasi gerginliğin artmasına neden olmuştur.

İktidar partisinin TBMM'deki üstünlüğü ve muhalefete yönelik baskıcı tutumu, CHP'yi yeni bir politika arayışına itmiştir. Geniş halk kitleleri ile temas kurarak iktidarı halka şikâyet etmek isteyen ve bu yolla iktidar üzerinde bir baskı oluşturmak isteyen CHP, geniş heyetlerle yurt gezilerine çıkmaya başlamıştır. İktidarın ancak sandıkla değişebileceğini söyleyen, CHP'nin izlediği politikayı demokrasi dışı bir yöntem ve oluşacak bir çatışma ortamı sayesinde ihtilal metotlarıyla iktidara gelme çabası olarak değerlendiren DP, gezilerin sönük geçmesi için önlemlerle almaya, CHP Genel Başkanı İsmet İnönü'yü bu gezilerden vazgeçirmeye çalışmıştır. DP, kolluk kuvvetleri ve mülki amirler üzerinden oluşturduğu baskılarla gezileri önleyememiş, gezilere tepki gösteren DP'lilerin gösterileri sonunda partililer arasında sık sık çatışmalar meydana gelmiştir.

CHP Genel Başkanı İsmet İnönü'nün olaylı yurt gezilerinin ilki Uşak'ta gerçekleşmiş, CHP tarafından "*Büyük Taarruz*" adı verilen ve 30 Nisan-1 Mayıs 1959 tarihleri arasında gerçekleşen gezi sırasında siyasi gerginlik artmıştır. İsmet İnönü'nün Uşak'tan uğurlanışı sırasında olaylar çıkmış, İsmet İnönü'nün başına isabet eden bir taşla yaralanmasına basın sert tepki göstermiş, olayı İsmet İnönü'ye yönelik bir suikast girişimi olarak değerlendirmiştir. Olaylar, İsmet İnönü'nün İzmir ve İstanbul ziyaretlerinde de devam etmiştir.

1959 yılında sadece İsmet İnönü'nün yurt gezileri değil, CHP heyetlerinin yaptığı ziyaretler de olaylı geçmiştir. CHP'nin kuruluş yıldönümü olan 9 Eylül 1959 tarihinde, Çanakkale CHP il teşkilatının yapacağı toplantıya katılmak amacıyla, CHP Genel Sekreteri Kasım Gülek, Nusret Sefa Coşkun, Esat Mahmut Karakurt, Hasan Reşit Tankut ve Rıza Tekeli'den oluşan bir heyetin Çanakkale'ye gitmesi kararlaştırılmıştır.

İstanbul'da bir araya gelen heyet, 9 Eylül 1959 tarihinde vapurla Çanakkale'ye doğru hareket etmiştir. İskele meydanında yaklaşık 300 kişilik bir CHP'li grup tarafından karşılanan heyet, parti il binasına geçmiştir. Gerek karşılama sırasında gerekse sonrasında CHP'lilerin yaptığı tezahürat, CHP ve DP'liler arasında gerginlik yaşanmasına neden olmuştur.

CHP il binasında yapılan konuşmalarda Urfa Milletvekili Esat Mahmut Karakurt, temin edilen kredilerin fuzuli yerlere sarf edildiğini ve bazı kimselerin bundan faydalandığını, batılı devletlerinin mevcut hükümete itimatlarının kalmadığını, DP'nin meşruiyetini kaybettiğini ve gayrimeşru bir iktidar durumuna geldiğini "*sinkafli sözlerle*" ifade etmiştir. Kasım Gülek ise CHP'nin halkın haklarına riayet eden bir parti olduğunu, DP'liler gibi milletin seçmiş olduğu adayları reddetmediğini söylemiş ve devlet radyosunun parti büyüklerine hakaretler ederek, yalan makinesi haline getirildiğini ifade etmiştir.

İl binasından çıkan heyet, "*Yaşasın hürriyet ve yaşasın Kasım Gülek*" tezahüratlarıyla iskeleye gelmiş, güçlükle iskeleden vapura bindirilmiş. Tüm uyarı ve girişimlere rağmen tezahürat ve gösteriler, gece geç saatlere kadar devam etmiştir.

Çanakkale emniyet müdürü, CHP il başkanı vasıtasıyla CHP'li heyeti uyarılmış, yapılan gösteri ve taşkınlıkların yasalara aykırı olduğunu ifade etmiştir. CHP heyetinin, gösteri yapanların dağıtılmasını engellemesi, polise karşı mukavemete teşvik etmesi, parti il binasında sarf edilen sözlerin basında yer alması, tepkilerin artmasına neden olmuştur.

9 Eylül akşamı Çanakkale'den vapurla Gökçeada'ya geçen CHP heyeti, ertesi günü yapılan ilçe kongresine katılarak Dereköy'e gitmiştir. Geceyi Gökçeada'da geçiren heyet, ertesi günü Bozcaada'ya ve oradan da Geyikli Odunluk İskelesine gelmiştir.

Ezine DP İlçe İdare Heyeti, 8 Eylül 1959'da Ezine Kaymakamlığına müracaat ederek, 11 Eylül'de Geyikli'de bir parti toplantısı yapmak üzere izin talebinde bulunmuştur. Gerekli izinler alındıktan sonra Geyikli'de Çanakkale Mebusu Ahmet Hamdi Sezer başkanlığında, milletvekilleri, Çanakkale ve Ezine DP idare heyetlerinin katılımı ile toplantı yapılmıştır. Aynı gün saat: 18.00'de CHP heyetinin Geyikli'ye gelmesi gerginliğin artmasına neden olmuştur.

CHP heyeti, Odunluk İskelesinden Geyikli'ye hareket ettiğinde, burada toplanan DP'li grubun gelen heyete tepki gösterebileceği öngörerek, Çanakkale valisinden gerekli tedbirlerin alınmasını istemiştir.

CHP heyetini taşıyan otobüs, Geyikli'ye yaklaştığında sayıları 500'e ulaşan DP'li kalabalığın protesto etmek için kazanın girişinde toplandığı görülmüştür. Bunun üzerine otobüs, süratle meydana kalabalığın içinden geçip manevra yapmış ve CHP binası önünde durmuştur. Bu sırada kalabalık, bir yandan Milletvekili Esat Mahmut Karakurt'a hitaben "*sözünü geri alsın, af dilesin bize gayrimeşru diyenler izah etsin*", diyerek küfürle karışık bağırırken diğer yandan da otobüse ve otobüsten inerek CHP binasına girmeye çalışanlara kum, toprak, cam kırığı fırlatmıştır. Çanakkale DP il idare heyeti azaları, Çanakkale Belediye Başkanı Sadi Fenercigil, Çanakkale meclis üyeleri, DP Çanakkale Milletvekili Ahmet Sezen'in de aralarında bulunduğu grup, orada bulunan gazetecilere saldırmış, Ulus Gazetesi muhabiri Ayhan Yetkiner yaralanmıştır. Polisin bulunmadığı olay yerinde görev yapan dört jandarma erinin de göstericilere müdahale etmediği görülmüştür.

CHP ekibi, 15 dakika kadar parti binasında kaldıktan sonra Burgaz-Mecidiye Yolu ile Çanakkale'ye dönmüştür. Geceyi Çanakkale'de geçiren heyet, ertesi günü uçakla İstanbul'a hareket etmiştir.

İstanbul'da bir basın toplantısı düzenleyen Kasım Gülek, hükümet yanlısı haber yaptığı için Anadolu Ajansı muhabirini dışarı çıkarttıktan sonra başladığı konuşmasında, Geyikli'de yaşanan olayları, içerisinde yaralama ve öldürme girişimlerinin olduğu "*Tertipli tecavüz*" olarak nitelemiş, başbakan geliyor diyerek kamyonlar dolusu insanın Geyikli'ye getirildiğini, 500 kişiden fazla bir kalabalığın CHP heyetine saldırdığını, yaşananların temelde İnönü'ye yapılan son saldırılarla benzerlik içerdiğini, CHP'li mebusların, DP iktidarı için "*Gayrimeşru bir iktidar*" ifadesini kullanmadığını, bunun DP'nin bir propagandası olduğunu, DP'nin yaydığı *Kazansalar da iktidarı vermeyeceğiz*" propagandasına cevap olarak, "*Millet bize rey verir, çoğunluk alırsak, iktidarı vermeyiz diyenler gayrimeşru olurlar*, dediklerini ifade etmiştir.

Akis Dergisinin *Demokrat Parti teşkilatı, kanunların ve idare cihazının üstünde tutulduğu müddetçe bazı gayretkeş Demokratlar, Geyikli hadiselerini devam ettireceklerdir*, sözleri ile tepki gösterdiği olaylarla ilgili olarak, CHP Merkez İdare Kurulu 14 Eylül 1959 tarihinde bir toplantı yapmıştır. Toplantı sonunda bir tebliğ yayınlanarak hadiseyi incelemek amacıyla Ankara Milletvekili İbrahim Saffet Omay ve Tokat Milletvekili Daniş Yurdakul'dan oluşan bir heyetin bölgeye gönderileceği ifade edilmiştir. DP'liler, Çanakkale Valiliği tarafından hazırlanan raporda, "*evvelden hazırlanmış, tertiplenmiş bir olayın neticesi olmayıp, umulmayan bir tesadüfün neticesi*" olarak tanımlanan olayları incelemek amacıyla, Meclis kararı olmadan bir tahkikat komisyonu teşkil edilemeyeceğini ifade ederek, Çanakkale'ye bir heyet gönderilmesi halinde sorumluluğun CHP'ye ait olacağını bildirmişlerdir.

İki milletvekilinden oluşan CHP heyeti, 19 Eylül 1959 günü Çanakkale'ye gitmek üzere hareket etmiştir. Çanakkale'de iskele meydanında toplanan 600'ü aşkın DP'li, heyetin vapurdan çıkmasına mâni olmuştur. Artan gerginlik nedeniyle DP ve CHP il idare heyetleri, valiliğine giderek önlem alınmasını istemişlerdir. Ayrıca gelen heyete, olumsuz bir hadiseye meydan vermemek için vapurdan inmemeleri ve teftişlerini ileri bir tarihe ertelemelerini rica etmek için valilikten izin talep etmişlerdir. Valiliğin izni üzerine saat 21.00'de vapura çıkan DP ve CHP il idare heyetleri, önce hükümetin radyoda yayınlanan emrini hatırlatmış, daha sonra da Geyikli hadiselerinin yarattığı gergin hava nedeniyle Çanakkale'ye girmemelerini teklif etmişlerdir. Bu samimi istek üzerine vapurdan çıkmayan heyet, sabaha kadar Seddülbahir açığında demirleyen vapurda beklemiştir. Sabah saat 07.30'da Çanakkale İskelesine yanaşan gemiden inen heyet, CHP il binasına giderek olayların değerlendirmesini yapmıştır.

21 Eylül 1959 tarihinde CHP'li Ali Arsun, milletvekillerini Geyikli yolu üzerindeki evine davet etmiştir. Otelden ayrılan milletvekillerini taşıyan otomobil, Ali Arsun'un evine yaklaştığında polis tarafından durdurulmuş, milletvekilleri partilinin evine yürüyerek gitmek zorunda kalmışlardır.

23 Eylül 1959 tarihinde CHP milletvekilleri, valiliğe müracaat ederek Geyikli nahiyesine gitme taleplerini yenilemişlerdir. Vali de kendilerine 31. Kilometre'deki yol kavşağında tertibat alındığı haberlerinin geldiğini, gidilmesi durumunda saldırıya uğranılabileceğini bildirmiştir. Buna rağmen milletvekilleri Geyikli'ye gitme kararı almıştır. Güvenlik güçleri tarafından İtepe ve Gökçeli Karakolları vasıtasıyla yol güzergahında emniyet tedbirleri alınmıştır. İçinde 15 jandarma erinin bulunduğu askeri bir kamyonet kılavuzluğunda Geyikli istikametine giden üç otomobilden oluşan konvoy, 31. Kilometre'ye yaklaştığında, bir gün önce Ezine'nin kurtuluş günü dolayısıyla düzenlenen programdan dönen ve yolda araçları arıza yapan ve içinde birkaç DP'linin de bulunduğu kamyonla karşılaşmışlardır. Karşılaşma anında araçlar mecburi olarak durmuş, heyete eşlik eden jandarma aracının da kamyonun yanına park etmesiyle yoldan geçmek mümkün olmamıştır. Bunun üzerine heyette yer alan CHP idare heyeti üyesi Aziz Şengül, yolda arabanın tamir edilmesini bekleyen yolculara hitaben; "*Yolumuzu kesemezsiniz, dağın yoksa hepimizi yakarım*"

diyerek tabancasını çekmiş ve üzerlerine ateş etmeye başlamıştır. Yolcuların da buna karşılık vermesi üzerine bir arbede yaşanmış, jandarma kuvvetleri Aziz Şengül'ün elinden silahını alarak kalabalığı dağıtmıştır. Aynı gün, Çanakkale Sulh Ceza Hâkimliği tarafından olaylarla ilgili yayın yasağı getirilmiştir.

CHP heyeti, Geyikli'de yaşanan hadiselerle ilgili olarak Dâhiliye Vekili Namık Gedik'e telgraf çekerek, günlerden beri kanun teminatı altında bulunan hürriyetlerinin türlü şekillerde sınırlandırıldığını, buna sebep olarak gösterilen heyecan ve infialin, "Gülünç" bir iddiadan öteye geçemediğini ifade etmişlerdir. Namık Gedik gönderdiği cevabi telgrafta, Çanakkale'de yaşanan olayların heyetin gitmesinden önce başladığını, asıl sebebin ülkenin birçok yerinde DP iktidarına karşı devam eden "Meşru olmama" iddiaları ve iki ay içinde meşru iktidarın CHP tarafından kurulacağı söylemlerinin olduğunu, "Bu gibi çok tehlikeli sözler ve şiddetli tahrikler ancak ihtilal arifesinde ve eşiğinde bulunan memleketlerde görülebildiğini", belirterek olayların sorumluluğunun CHP'ye ait olduğunu ifade etmiştir.

CHP'nin ılımlı politikalar takip etmeye çalıştığı bir dönemde Kasım Gülek'in DP'den hesap sormaya yönelik çatışmacı tavrını sürdürmesi, parti tarafından tasvip edilmemiştir. İsmet İnönü'nün damadı ve Akis Dergisinin sahibi Metin Toker, Geyikli Olaylarının iktidardan çok Kasım Gülek ve ekibinin bir tertibi olduğunu, CHP içinde zor durumda olan ve büyük oranda saygınlığını yitiren Kasım Gülek'in koltuğunu muhafaza edebilmek için olayları abarttığını, yapılanların CHP çevrelerinde kuşku ile karşılandığını ifade etmiştir. Nitekim Kasım Gülek, 27 Eylül 1959 tarihinde parti genel sekreterliğinden uzaklaştırılmış, yerine İsmail Rüştü Aksal getirilmiştir.

27 Mayıs 1960 Asker Müdahalesinden sonra DP iktidarını cezalandırmak amacıyla Yassıada'da oluşturulan Yüksek Adalet Divanındaki yargılamalar sırasında, "Çanakkale ve Geyikli Olayları Davası" açılmıştır. Başbakan Adnan Menderes ve dönemin DP Çanakkale milletvekilleri, 19-23 Eylül 1959 tarihleri arasında CHP tarafından Çanakkale'ye gönderilen ve milletvekillerinden oluşan soruşturma heyetinin seyahat özgürlüğünü kısıtladıkları gerekçesiyle, idam istemiyle yargılanmışlardır. İddianamede, 19 Eylül 1959 tarihinde Çanakkale'ye giden CHP heyetine saldırı emrini bizzat Başbakan Adnan Menderes'in verdiği, DP Çanakkale milletvekili olarak görev yapan Nuri Togay, Servet Sezgin ve Ahmet Hamdi Sezen'in de organizasyonu gerçekleştirdiği ifade edilmiştir. Adnan Menderes, CHP heyetinin karaya çıkartılmaması için telefonla talimat vermediğini, süreci dönemin Dahiliye Vekili Namık Gedik'in takip ettiğini ve talimatları onun verdiğini iddia etmiştir. Bütün iddialar, Anayasayı İhlal Davası ile birleştirilmiş, Çanakkale/Geyikli Olayları ile ilgili ayrı bir ceza verilmemiştir.

Sonuç itibarıyla DP ile CHP arasında sağlıklı bir iktidar-muhalefet ilişkisinin kurulamaması, DP'nin iktidar olanaklarını kullanarak CHP'ye baskı kurmaya çalışması, CHP'nin de iktidarı halka şikâyet ederek, geniş halk kitlelerini hareket geçirme gayretleri, partiler arasında gerginliğin artmasına, zaman zaman çatışmaların yaşanmasına neden olmuştur. CHP'lilere ve özellikle İsmet İnönü'ye karşı gösterilen sert tutum askerleri rahatsız etmiş, dikta rejimine doğru gittiğini düşündükleri DP iktidarına karşı darbe hazırlıklarının hızlanmasına neden olmuştur.

Mehmet KARAYAMAN

KAYNAKÇA

AYDEMİR, Şevket Süreyya, **İhtilalin Mantığı ve 27 Mayıs İhtilali**, Remzi Kitabevi Yayını, 7. Basım, İstanbul 1999.

ÖZÇELİK, Fatih-TUNÇ, Bilal, "Cumhuriyet Halk Partisi'nin 1959 Yılı Gezileri Kapsamında Geyikli Olayları", **İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi**, Cilt: 6, Sayı: 3, 2017, s. 1623-1643.

BORLAT, Pınar, **Yassıda Yargılamalarında Çanakkale-Geyikli Olayları**, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale, 2020.

GÖK, Hacı Veli, **Demokrat Parti Döneminin Önemli Bir Siması: Namık Gedik ve Siyasi Faaliyetleri**, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2020.

TOKER, Metin, **Demokrasimizin İsmet Paşa'lı Yılları 1944-1973, Demokrasiden Darbeye 1957-1960**, İstanbul, 1991.

ALBAYRAK, Mustafa, **Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti**, Ankara, Phoenix Yayınları, 2004.

BCA., 10.09/295.903.1.

BCA., 10.09/202.624.2

BCA., 10.09/202.624.1.

09/09/2024 tarihinde <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/mehmet-karayaman/?pdf=6218> adresinden erişilmiştir